

Вера Миланковић

Факултет музичке уметности, Универзитет уметности у Београду
vera.milankovic@gmail.com

Прилог хармонизацији српске народне песме¹

Сажетак

У раду сам анализирала седам српских народних песама: *С ове сѝране Дунава, Ѓоранине ђафанине, Сѝћан камен до камена, Сѝоле ми се ожени, Оф даѝим злаѝо злађено, Лази, Лазо, Лазаре и Шѝо ѝај сокак аман*. Све песме преузете су из збирке *Срѝско музичко длаѝо* ауторке Зориславе М. Васиљевић (1996). Прво је представљен *меѝрички ѝоредак* песама, који је састављен од мелодије, њеног пулсног нивоа, нивоа ритма слогова, и нивоа ритма речи. Овако добијена метричка полифонија нуди простор за два типа хармонизације: први тип је *линеарна хармонизација*, која прати метрички поредак песме, а други тип је *акордска хармонизација*, која се састоји од акорда у чијем саставу се налазе искључиво тонови које садржи мелодија. Најзад, трећи тип хармонизације српске народне песме представља разрађену акордску хармонизацију у форми соло песме за глас и клавир.

Кључне речи: српска народна песма, метрички поредак, метричка полифонија, линеарна хармонизација, акордска хармонизација

Увод

Рад се надовезује на претходни, објављен у Зборнику радова 23. Педагошког форума сценских уметности (Миланковић, 2021), а који се бавио поретком ритма у српским народним песмама. Овај рад показује хијерархију метричке структуре народних песама из које се види да оне у себи крију сопствени контрапункт. На основу метричког поретка, који је представљен као скица својеврсне партитуре, дефинише се тонална вертикала. Циљ је представити поступак претварања метричког поретка у музичку партитуру, тј. приказати процес хармонизације српске народне песме.

Српско народно певање махом је једногласно или двогласно и историјски је много старије од западноевропског тоналног система и типа хармонизације. Процес музичког описмењавања стога мора да подразумева паралелно увођење хармонизовања српске народне песме и западноевропску музичку традицију. Хармонизација српске народне песме представља посебан подухват и изискује прецизно објашњење ученицима/студентима.

¹ Овај текст, у нешто измењеној садржини и форми девет лекција, објављен је у *Приручнику за ѝрви разред СМШ – ѝеоретѝки одсек – Хармонска ѝраѝѝа* аутора Милене Петровић и сарадника Вере Миланковић (Београд, Чаробна фрула, 2022).

Наиме, мелодије српских народних песама врло често завршавају другим ступњем, који се уобичајено хармонизује полузавршетком на доминанти, којој претходи доминантна доминанта. Оваква каденца готово да представља шаблон који су поставили страни музичари током друге деценије 19. века. Школовани на строгим дур–мол тоналним принципима и без дубљег познавања српске народне музичке традиције, страни музичари нису могли другачије да приступе хармонизацији српске народне мелодије. Међутим, полузавршетком на доминанти су несвесно кривотворили смисао песме и тиме јој одузели завршетак, а код слушалаца изазвали утисак да се песма вечито завршава знаком питања. Српска народна песма се не завршава другим ступњем, не припада дур–мол систему, нити је саздана од тонова дур–мол лествице, већ су сасвим стари слојеви саздани од природних „степенa” и „полустепенa”, далеко од темперације. Ученици/студенти треба да знају да су елементи вишегласја у српском народном певању бордун, хетерофонија или паралелно кретање гласова, те да је потребно њих користити при хармонизацији српске народне песме и тиме очувати њен изворни звук и дух.

Седам српских народних песама – *С ове сѣране Дунава, Горанине ђафанине, Сиѣан камен до камена, Сѣоле ми се ожени, Оф даѣим злаѣено, Лази, Лазо, Лазаре* и *Шѣо ѣај сокак аман* преузете су из збирке *Срѣско музичко бѣаѣо* ауторке Зориславе М. Васиљевић, објављене 1996. године у издању београдске Просвете. Прво сам представила њихове скривене метричке нивое: пулсни ниво, ниво ритма слогова и ниво ритма речи. Овако добијена метричка полифонија постала је основ за два начина хармонизације српске народне песме. Први начин јесте линеарна хармонизација, која прати метрички поредак песме, а други начин је акордска хармонизација, која подразумева употребу акорда састављених само од тонова који се налазе у мелодији песме. Овај други тип хармонизације може да се разради и развије до форме соло песме за глас и клавирску пратњу.

За сваку од седам наведених песама представљени су њихови метрички нивои и два типа хармонизације. За песме које не доносе акордску хармонизацију, предвиђено је да је ученици/студенти сами сачине.

С оне сѣране Дунава

Песма *С оне сѣране Дунава* пореклом је из Чуруга у Срему (Vasiljević, 1996: 44). Када мелодији песме додамо линију пулса, линију ритма слогова и линију ритма речи, добићемо полифону метричку структуру или метричку полифонију (пример 1), у којој нам линија ритма речи (нарочито у такту 5 и 7) открива тајну невидљивог контрапункта ове песме (Миланковић, 2021: 60).

Пример 1. Метричка полифонија песме *С оне сѝране Дунава*.

♩ = 100 - 120

Глас
Со-не стра-не Ду-на-ва и-ма јед-на ко-ле-ба. У ко-ле-би се - ка, га-ра-ва, па ле - па.

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Међутим, уколико бисмо желели да хармонизујемо песму *С оне сѝране Дунава*, а да не упаднемо у замку устаљене шеме пратње у западноевропском духу, требало би да користимо само тонове који се налазе у мелодији. Мелодија обухвата тонове од ce_1 до ge_1 , што значи да нема могућности да се користе потпуни акорди субдоминанте и доминанте јер нема ни шестог, ни седмог ступња. Решење је да се користи принцип линеарности, односно контрапункта, према већ познатом поретку метричких слојева песме (пример 2).

Пример 2. Линеарна хармонизација песме *С оне сѝране Дунава*.

♩ = 100 - 120

Глас
Со-не стра-не Ду-на-ва и-ма јед-на ко-ле-ба. У ко-ле-би се - ка, га-ра-ва, па ле - па.

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Други начин хармонизације истоимене песме јесте употребом акорда који се граде од постојећих тонова песме (пример 3).

Пример 3. Акордска хармонизација песме *С оне сѝране Дунава*.

♩ = 100 - 120

Глас
Со-не стра-не Ду-на-ва и-ма јед-на ко-ле-ба. У ко-ле-би се - ка, га-ра-ва, па ле - па.

Хармонска пратња

Најзад, оваква хармонизација може да се разради клавијирски и да се народна песма сачини у форми песме за глас и клавијир (пример 4).

Пример 4. Песма *С оне сѝране Дунава* у форми соло песме за глас и клавијир.

Вера Миланковић, 2004.

Allegro *mf*

Со-не стра-не Ду-на-ва и-ма јед-на ко-ле-ба.
Ај-де се ко га-ра-ва да га-зи-мо Ду-на-ва.

f *mf*

У ко-ле-би се - ка, га-ра-ва, па ле - па, у ко-ле-би се - ка, га-ра-ва, па ле - па.
На дру-гој су стра - ни пла-ви јор-го-ва - ни, на дру-гој су стра - ни пла-ви јор-го-ва - ни.

Горанине ђафанине

Песма *Горанине ђафанине* пореклом је из Призрена (Vasiljević, 1996: 130). Испод оригиналне мелодије песме записана је линија неравномерног пулса, затим линија ритма слогова и најзад линија ритма речи, те је добијен метрички поредак песме (пример 5).

Пример 5. Метрички поредак песме *Горанине ђафанине*.

♩ = 168

Глас

Го-ра-ни - не, Ђа - фа-ни - не, Го-ра-ни-не, Го-ра-ни-не, Ђа - фа-ни - не.

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Први начин хармонизације подразумева линеарност, према поретку метричких нивоа песме (пример 6). Метрички поредак не мора да буде само ритмички водич за линеарну хармонизацију, већ сам по себи може да представља „партитуру” за ударачке инструменте, који немају одређену висину

тона, као што је Орфов инструментаријум или импровизовани инструменти ручне израде, коришћење сопственог тела као инструмента (тапшање, степовање и сл.).

Пример 6. Линеарна хармонизација песме *Горанине ћафанине*.

Ако бисмо покушали да исту песму хармонизујемо акордски, онда бисмо акорде градили користећи само тонове који се налазе у саставу мелодије (пример 7).

Пример 7. Акордска хармонизација песме *Горанине ћафанине*.

Сиџан камен до камена

Песма *Сиџан камен до камена* потиче из Пљевља, а припада обредним, такозваним ђурђевданским песмама (Vasiljević, 1996: 95). Метрички поредак се састоји из истих нивоа (пулс, ритам слогова и ритам речи), с тим што је равномеран пулс песме, који је неравномерно распоређен, условио појаву четвртог нивоа – ритма мере (пример 8).

Приликом хармонизације употребљен је први тип – линеарна хармонизација према распореду метричких нивоа (пример 9), а ученици/студенти имају задатак да од тонова од којих је сачињена мелодија направе акорде и други тип хармонизације.

Пример 8. Изглед метричког поретка песме *Сиџан камен до камена*.

♩ = 60

Глас

Си-тан ка - мен до ка - ме - на, си - тан ка - мен до ка - ме - на,

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Ритам мере

5

зе - лен здра - вак до ко - љс - на, зе - лен здра - вак до ко - љс - на.

Пример 9. Линеарна хармонизација песме *Сиџан камен до камена*.

♩ = 60

Глас

Си-тан ка - мен до ка - ме - на, си - тан ка - мен до ка - ме - на,

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

5

зе - лен здра - вак до ко - љс - на, зе - лен здра - вак до ко - љс - на.

Сїоле ми се ожени

Српска народна песма *Сїоле ми се ожени* порекло је из Призрена (Vasiljević, 1996: 163). Мелодија песма је обима сексте, тј. реч је о непотпуној дурској лествици без седмог ступња. У метричком поретку песме видимо да је пулс неравномеран, а да се распоред краћих, односно дужих пулсева по шеми 2+2+3 задржава током читаве песме (пример 10).

Пример 10. Метрички поредак песме *Сїоле ми се ожени*.

Глас

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Сто - ле ми се о - же - ни, Сто - ле ми се о - же - ни, Сто - ле ми се о - же - ни, у - зе же - на ра - бот - на.

Следи приказ линеарне хармонизације ове песме (пример 11). Ученици/студенти би на часу солфеђа требало да изводе вишегласне метричке аранжмане песме *Сїоле ми се ожени*, као и да направе акордску хармонизацију искључиво од тонова од којих се песма састоји.

Пример 11. Линеарна хармонизација песме *Сїоле ми се ожени*.

Глас

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Сто - ле ми се о - же - ни, Сто - ле ми се о - же - ни, Сто - ле ми се о - же - ни, у - зе же - на ра - бот - на.

Оф дајим злајо злаћено

Песма *Оф дајим злајо злаћено* води порекло из Враћа (Vasiljević, 1996: 153). Обим мелодије је септима, а лествица је стандардна молска, с повишеним четвртим и сниженим седмим ступњем. У мери $\frac{3}{8}$ распоред краћих, односно дужих пулсева је стално 2+2+2+3, што се види у полифоној метричкој структури песме (пример 12).

Пример 12. Метрички поредак песме *Оф дајим злајо злаћено*.

The musical score for the song "Oф дајим злајо злаћено" is presented in two systems. The first system includes a vocal melody (Глас) and three rhythmic tracks: Puls, Rhythmic syllables (Ритам слогова), and Rhythmic words (Ритам речи). The tempo is marked as $\text{♩} = 224$. The lyrics for the first system are: "Оф, да-тим, зла-то зла-ће-но, де, зла-то зла-ће-но, да-тим, зла-то зла-ће-но, де!". The second system continues the melody and includes the lyrics: "Не и-ди сит-но, пр-кос-но, де, зла-то зла-ће-но, не и-ди сит-но, пр-кос-но." The rhythmic tracks provide a consistent 2+2+2+3 pulse pattern throughout the piece.

Линеарна хармонизација уређена је према метричким нивоима песме (пример 13), а задатак ученика/студената јесте да сачине акордску хармонизацију, користећи само тонове који се налазе у песми.

Пример 13. Линеарна хармонизација песме *Оф дајим злајто злајено*.

♩ = 224

Глас

Оф, да-тим, зла-то зла-је-но, де, зла-то зла-је-но, да-тим, зла-то зла-је-но, де!

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

5

Не и - ди сит-но, пр-кос-но, де, зла-то зла-је-но, не и - ди сит-но, пр - кос - но.

Лази Лазо Лазаре

Песма *Лази Лазо Лазаре* је обредна и припада лазарицама, а пореклом је из Чуруга у Срему (Vasiljević, 1996: 97). Иако су Лаза и Лазар написани великим словима, не ради се о властитим именима, већ о називима проистеклим из глагола *лазијии* што значи *јузијии*. Обим песме је секста. Пулс је неравно- меран, а метричка структура изузетно занимљива, јер се мења не само број потеза у такту, већ и редослед краћег (дводелног) и дужег (троделног) пулса (пример 14).

Пример 14. Метрички поредак песме *Лази Лазо Лазаре*.

♩ = 200

Глас

Ла-зи Ла-зо, Ла-за-ре, Ла-зи Ла-зо, Ла-за-ре, Ла-зи Ла - зо, Ла - за-ре, Ла-за-ре!

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Ритам метра

У наставку текста приложена је линеарна хармонизација песме (пример 15). Пошто песма може хармонски да се чује тако да је тонални центар тон еф, а да се мелодија завршава на другом ступњу, ученици/студенти треба да од издвојених тонова од којих се песма састоји сачине њену акордску хармонизацију.

Пример 15. Линеарна хармонизација песме *Лази Лазо Лазаре*.

Музички примерак за песму *Лази Лазо Лазаре*. Темпо је означено као $\text{♩} = 200$. Мелодија је у октави више. Текст: Ла-зи Ла-зо, Ла-за-ре, Ла-зи Ла-зо, Ла-за-ре, Ла-зи Ла-зо, Ла-за-ре, Ла-за-ре!

Шћо шћај сокак аман

Песма *Шћо шћај сокак аман* потиче из Косовске Митровице (Vasiljević, 1950: 22). Мелодија песме у обиму је септима, а лествици недостаје други ступањ. Песма је у метричком смислу још занимљивија од песме *Лази Лазо Лазаре*: први двотакт је у мери $\frac{8}{8}$ с истим распоредом пулсева (2+3+3), док наредни, поновљени двотакт доноси смену мере $\frac{7}{8}$ (2+2+3) и $\frac{9}{8}$ (2+2+2+3) (пример 16).

Пример 16. Метрички поредак песме *Шћо шћај сокак аман*.

Музички примерак за песму *Шћо шћај сокак аман*. Мелодија је у октави више. Текст: Шћо тај со-как, а-ман, шћо тај со-как, а-ман, на ка-ран-фил. Ми-ри-шс, на ка-ран-фил, ми-ри-шс.

Да би се метричке промене у песми лакше препознале, линеарни хармонски аранжман може да укључи и ритам мере. Занимљиво би било да ову линију изводи неки ударачки инструмент (пример 17). Ученици/студенти треба да сачине акордску хармонизацију од тонова који се налазе у мелодији песме.

Пример 17. Линеарна хармонизација песме *Што тај сокак аман*.

The musical score for the song "Што тај сокак аман" is presented in two systems. The first system includes a vocal melody line and four rhythmic lines: "Пулс" (Pulse), "Ритам слогова" (Syllable rhythm), "Ритам речи" (Word rhythm), and "Ритам метра" (Meter rhythm). The second system continues the vocal melody and includes three additional rhythmic lines. The lyrics are written below the vocal line.

Глас
Што тај со - как, а - ман, што тај со - как, а - ман, на ка - ран - фил

Пулс

Ритам слогова

Ритам речи

Ритам метра

ми - ри - ше, на ка - ран - фил ми - ри - ше.

Закључак

Да бисмо примили сву лепоту српске народне песме, треба прво метрички да је упознамо. Зна се да је лирски текст народне песме основни покретач певања. На настави солфеџа упознавање музичких појмова започиње певањем песме с текстом, и то не само због тога што песма обухвата две уметности, поезију и музику, већ и зато што нам лирски текст помаже у откривању карактера, темпа, пулса и облика, као и аспеката ритмичког организовања: динамичког, хармонског и мелодијског ритма.

Како у једногласној народној мелодији, која се пева у природи, без икакве „пратње“, открити унутрашњу структуру и лепоту? Какву „пратњу“ може песма да прими, а да јој се не наруши савршеност њене пропорције, јер знамо да се усавршавала док се вековима преносила с колена на колена? Одговор је једноставан: почећемо од поретка њеног метра јер метар нуди могућност за прављење пратње. Метрички поредак представља хијерархијски приказ линије пулса, линије ритма слогова и линије ритма речи. Овако

добијена полифона метричка структура јесте основа за прављење два типа хармонске пратње – линеарног и акордског. Док се линеарна хармонизација гради у односу на линеарни поредак метричких нивоа, акордска хармонизација подразумева пратњу која се састоји од акорда изграђених само и искључиво од тонова који се налазе у мелодији. Овај други тип пратње може да представља изазов ученицима/студентима да га сами праве, стварајући тако акорде који по склопу и звуку немају никакве сличности с класичним западноевропским акордским структурама. На тај начин ће се ученици/студенти увести у архаични звук пратње српске народне песме, разумети њену старину и потребу да њена пратња буде другачија од досадашњих, уобичајених решења које нуди западноевропска хармонизација. Увид у хијерархијску метричку структуру српске народне песме пружа и могућност склапања природне скице могућег аранжмана песме за разне инструменталне, односно вокалне саставе.

Литература

Vasiljević, Zorislava M. (1996). *Srpsko muzičko blago*. Beograd: Prosveta.

Миланковић, Вера (2021). Поредак ритма у српској народној песми. У: М. Петровић (Ур.), *Феномен ритма – њорекло, извођење, значење, Зборник радова 23. Педагошког форума сценских уметности* (стр. 59–64). Београд: Факултет музичке уметности.

CONTRIBUTION TO SERBIAN FOLK SONG HARMONIZATION

Seven Serbian folk songs have been analyzed for the purpose of this article: *S ove strane Dunava*, *Goranine ćafanine*, *Sitan kamen do kamena*, *Stole mi se oženi*, *Of datim zlato zlaćeno*, *Lazi Lazo Lazare* and *Što taj sokak aman*. They all are taken from the book *Serbian Music Heritage* by Zorislava M. Vasiljević (1996). Songs' *metric hierarchy* has been represented: melody, pulse, rhythm of syllables, and rhythm of words. This metric polyphony is a starting point for creating two types of harmonization: *linear harmonization*, which follows the song's metric hierarchy, and *chordal harmonization*, made of chords composed only of tones found in the melody. Finally, the third type of harmonization presents an elaborate chordal harmonization in the form of Lied for voice and the piano.

Keywords: Serbian folk song, metric hierarchy, metric polyphony, linear harmonization, chordal harmonization